

УДК 371.3:811.161.2:373.3

Компаній О. В., Бондар Т. М., Пашковська Г. А.

РОБОТА З ДЕФОРМОВАНИМ ТЕКСТОМ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ У КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

А Автори порушують питання роботи з деформованим текстом на уроках української мови в початковій школі. Детально висвітлено проблему тексту, визначено його поняття, розглянуто критерії його поділу на основні види; уточнено поняття «деформований текст»; виокремлено низку дій, на яких ґрунтується робота з цим видом тексту (доповнення, відновлення, редагування). До того ж продемонстровано роботу з деформованим текстом по класах. Автори пропонують у початковій школі застосовувати такі завдання: додавання пропущеного слова, складання зв'язного тексту з поданих речень, редагування, розташування частин тексту в певній послідовності, визначення зайвих речень, виправлення тексту за допомогою другорядних членів речень, відновлення деформованого тексту за поданою моделлю, відновлення тексту за першими буквами першого слова кожного речення тощо.

Ключові слова: текст; види тексту; деформований текст; молодші школярі; робота з деформованим текстом

Вступ. Зміни в змісті освіти, переорієнтація програм і педагогічних технологій, що зумовлені переосмисленням ролі навчання та зосередження уваги на формуванні знань і вмінь і застосуванні їх у повсякденному житті, є нагальною потребою, що наголошується в Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр., Концепції нової української школи, Державному стандарті початкової освіти. Основою цих змін стало впровадження компетентнісного підходу, сутність якого полягає в спрямуванні освітнього процесу на набуття учнями важливих компетентностей. Одна з них – спілкування державною мовою – зорієнтовано на формуванні мовної особистості, виробленні вмінь сприймати, висловлювати й тлумачити думки, почуття, факти в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Постановка проблеми. Компетентний мовець має вправно володіти низкою рівнів мовної освіти: фонетичним, лексичним, морфологічним, синтаксичним, текстовим, які тісно пов'язані між собою та відображають об'єктивно існуючі в мові зв'язки між різними його одиницями (звуком, словом, словосполученням, реченням, текстом). Уміння уважно сприймати, адекватно розуміти й інтерпретувати, відтворювати й створювати змістовно насичені, структурно й граматично досконалі тексти становлять основу комунікативної компетентності школярів, є визначним чинником розвитку їхньої мисленнєвої та мовленнєвої культури.

Отже, проблема тексту набуває особливого значення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Визначення тексту та характеристика його ознак зустрічається в лінгвістичних розвідках І. Гальперіна, Т. Єщенко, А. Загнітка, І. Ковалика, І. Кочан, Л. Лосевої, Л. Мацько, О. Москальської, О. Селіванової, З. Тураєвої та ін. У лінгводидактиці текст досліджується М. Вашуленком, Є. Голлородько, Т. Донченко, В. Капінос, Т. Ладигенською, В. Мельничайком, М. Пентиліюк, Г. Шелеховою та ін. Увага дослідників до цього феномену завжди була спрямована на виявлення в ньому основних ознак, що дало змогу точніше зрозуміти це поняття. Незважаючи на, здавалося б, вирішеність даної проблеми, поза увагою залишається низка нерозв'язаних питань, серед яких особливе місце посідає робота з деформованим текстом.

Мета статті передбачає висвітлення системи роботи над деформованим текстом у початковій школі на уроках української мови.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що текст є явищем багатоаспектним, оскільки при будь-якій спробі пояснити його значення виділяється і характеризується одна важлива якість.

Фактором, що принципово впливає на визначення його сутності, є розуміння тексту як одиниці мови: «текст є ... найвищою одиницею мовного рівня» (О. Москальська), продукту мовлення («висловлювання, що являє собою усну чи писемну монологічну або діалогічну змістову й структурно завершену систему з кількох чи багатьох речень, яким властива інформаційна насиченість і виражене ставлення автора до висловленого повідом-

лення» (М. Пентиліук); витвору мовленнєвотворчого процесу, що відзначається завершеністю, літературною обробленістю відповідно до типу документа та складається із заголовка і низки особливих одиниць (надфразних єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного зв'язку і має певну цілеспрямованість і практичну настанову» (І. Гальперін); комунікативного утворення («текст – результат спілкування...» (Ф. Бацевич).

Зазначимо, що в шкільних підручниках з української мови текст характеризується стисло – «пов'язані за змістом речення» (авт. Н. Гавриш, Т. Маркотенко, М. Вашуленко, О. Мельничайко, Н. Васильківська). На наш погляд, мова йдеться не про текст як цілісний мовленнєвий твір, а текстовий фрагмент. Однак відповідно віку молодших школярів це тлумачення є достатнім.

Виходячи з наявного наукового фонду з означеного питання, можна стверджувати, що термін «текст» трактується як «витвір усного або письмового мовлення, якому властиві єдність теми і задуму, закінченість, внутрішня структурно-синтаксична композиція та віднесеність до того або іншого стилю» [3]. Вважаємо це визначення є найбільш вдалим, оскільки таке тлумачення «достатньо чітко відображає всі істотні ознаки тексту (цілісність, членування, завершеність тощо)» [2, с. 27].

Аналіз програмного та навчально-методичного забезпечення початкової ланки освіти засвідчив, що на уроках мови школярі працюють з різними видами текстів. О. Божко відмічає, що вчені кваліфікують тексти за лінгвістичними (Т. Єщенко, М. Пентиліук), комунікативними (Ф. Бацевич, М. Пентиліук, О. Селіванова), психолінгвістичними (М. Пентиліук, Ф. Бацевич) й іншими критеріями. Найчастіше дослідники беруть до уваги такі параметри текстів, як форма репрезентації (усні / письмові, монологічні / діалогічні тексти), стильова й жанрова належність (художні, наукові, офіційно-ділові, публіцистичні, релігійні, розмовно-побутові; всі жанри в межах кожного стилю) [1, с. 39]. Крім означених видів, продуктивно використовуються на уроках української мови деформовані тексти, що допомагають усвідомити структуру зв'язного висловлювання, розвивають уміння передавати думки в певній послідовності, «бачити» недоліки та робити текст виразнішим тощо.

Проаналізувавши різноманітні визначення поняття «деформація», робимо висновки, що це пошкодження чого-небудь. Відповідно, деформований текст – витвір усного або письмового мовлення з певними пошкодженнями: з пропусками слів, порушенням порядку розташування речень, частин, повтори тощо.

Педагогічна практика засвідчує, що робота над деформованим текстом реалізується на основі певної низки дій: доповнення, відновлення та редагування. Доповнення передбачає заповнення пропусків у тексті, в якому слова через певний інтервал (наприклад, кожне сьоме слово) замінені крапками. Відновлення – розташування

речень у певній послідовності. Редагування – один із видів (приймів) роботи учнів над текстом, його вдосконалення з позиції змістових та лінгвістичних помилок [2]. У початковій школі, як правило, редагування передбачає «заміну часто повторюваних слів синонімами та займенниками (без уживання терміну)» [4, с. 203].

Відповідно до змісту оновленої програми, затвердженої Міністерством освіти і науки України в 2018 р., робота з деформованими текстами починається в першому класі [4]. Вона не вимагає спеціального часу, тому може реалізовуватися під час вивчення того або іншого граматичного матеріалу, а також на уроках розвитку мовлення.

У першому класі пропонуються пропедевтичні вправи з цим видом тексту, що передбачають додавання рими (слова). Зазначимо, що таке завдання можна провести як колективно, так і індивідуально:

1. Дивний ключ у небі лине,
Не залізний, а пташиний.
Цим ключем в осінній млі
Відлітають... (журавлі).
2. Жа-жа-жа
Ми побачили...(вужа).
Жу-жу-жу
На галявині... (ходжу).
Жі-жі-жі
Гострі... (ножі)
Жи-жи-жи
Ти мені... (допоможи).

Особливе місце у роботі з деформованим текстом посідають вправи, спрямовані на поділ тексту на окремі речення. При цьому програмою встановлено, що учні працюють із текстом, який складається з 3–4 речень, і редагують його.

– Поділіть текст на речення. Поставте в кінці кожного речення крапку.

1. Малюнок
Діти малюють ось кінч а це зайчик там лисиця а біля неї вовк.
2. Кіт Васька
Кіт Васька сидить біля нірки і чекає от біжить мишка Васька зловив мишку.
3. Узимку
Уночі випало багато снігу Дмитро цілий день катався на санях надвечір він рум'яний забіг у будинок хлопчикові було весело.

До того ж цікавими є вправи на складання зв'язного тексту з неповних речень.

– Доповніть речення так, щоб вийшла зв'язна розповідь. Користуйтеся словами з довідки.

Розіллються навесні _____ річки. Прилетять _____ шпаки. На березі з'являться _____ листочки.

Слова для довідок: швидкі, перші, зелені.

Уся робота з деформованим текстом заснована на ди-

дактичному принципі: від простого – до складного, від легкого – до важкого. Тому у другому класі пропонуються вправи, що передбачають складання зв'язного тексту з поданих речень. Цю роботу, з нашої точки зору, можна організувати таким чином:

– Прочитайте речення. Що незвичайного ви помітили?

Вона збрала тоненькі гілочки.

Настя йшла з школи додому.

У шкільному саду обрізали дерева.

Скоро заблищали зелені листочки.

Вдома дівчинка поставила їх у воду.

– Складіть текст із речень. Дайте відповіді на запитання.

Що трапилося з деревами?

Що побачила Настя?

Що зробила дівчинка?

Для чого Настя збрала гілочки?

Як змінилися вони?

– Прочитайте текст, правильно розташували речення.

– Запишіть виправлений текст.

Особливе місце у другому класі посідають вправи на редагування деформованого тексту, що дозволяють удосконалити не тільки орфографічну пильність, але й точне і виразне мовлення. На початку дітям можна запропонувати текст із підказкою, наприклад:

– Прочитайте текст.

Узимку прилетіла синичка до вікна. Синичка змерзла і шукала затишку. Діти відчинили синичці квартиру. Синичка влетіла в хату. Діти годували синичку.

– Що в ньому не так?

– Яке слово часто повторюється? (синичка)

– Якими словами можна замінити слово синичка?

– У другому реченні слово синичка замінити словом вона; у третьому – їй; у четвертому – пташка.

Для закріплення вивченого учні виконують таке завдання:

– Прочитайте текст. Удоскональте його. Що для цього треба зробити? Замініть слова, які повторюються. Скористайтеся довідкою.

Наступила весна. Стало тепло. Діти вийшли у двір. Дітям весело. Діти граються м'ячем. До дітей підбіг собака. Діти кинули йому м'яч. Собака вхопив м'яч і приніс дітям.

Слова для довідки: хлопчики і дівчатка, малята, дошкільнята, вони, усі, він, Бровко, їм.

Відповідно до програми початкових класів робота над деформованим текстом продовжується в наступних класах. Крім вищезазначених вправ, у процесі опрацювання деформованого тексту добираються завдання на:

1. Розташування частин тексту в певній послідовності

Розташуйте абзаци так, щоб вийшло зв'язне висловлювання.

Лелека прилетів

Настав вечір. Лелека сів біля гнізда. Він закинув голову назад. Птах голосно застукав довгим дзьобом. Це була весняна пісня лелеки.

Один з лелек підлетів до дерева, де чорніли на верхів-

ці залишки старого гнізда. Він почав лагодити його, приносячи гілки, траву і мох.

Жмурячись від яскравого сонця, ми дивилися на небо. В повітрі кружляли птахи. Вони майже не рухали великими крилами. Птахи тихо спускалися. Ось над нашими головами зграя розлетілася в сторони.

2. Визначення зайвих речень у тексті

Прочитайте текст. Знайдіть зайві речення. Відмітьте ([]) початок і кінець цих речень. Доберіть назву до оновленого тексту. Запишіть. Визначте тему тексту.

Надворі непогода. Третій день дує холодний вітер. Кружляють в осінньому повітрі жовтенькі листочки. Яскраво світить пекуче сонечко. Ось сумна берізка. Незабаром вітер зірве з неї останні листя. Співають весело солов'ї. Відлітають у теплі краї перелітні птахи.

3. Виправлення мовленнєвих помилок

Знайдіть мовленнєві помилки в тексті. Запишіть відредагований текст.

Влітку Івась та Юрко були в лагері. Мальчики часто ходили до лісу. Однажды вони побачили там білочку.

4. Поширення тексту за допомогою другорядних членів речення

Поширте кожне речення тексту за допомогою другорядних членів речення. Запишіть оновлений текст.

Скінчилась зима. Минули морози. Розтанули сніги. Настала весна. Світить сонце. З'явилась травичка.

5. Відновлення деформованого тексту за поданою моделлю

Прочитайте речення. За поданою моделлю складіть текст.

– Воно звите з пуху, пір'я, моху.

– Він робить його з товстого суччя.

– Найзатишніше гніздо у синиці.

– Різні бувають пташині будиночки.

– Птах прикрашає своє житло кольоровим папером.

– Найкрасивіший будиночок у вівчарика.

– Найбільше гніздо у орла.

Випишіть з тексту речення з однорідними членами речення. Поясніть вживання розділових знаків. Доберіть до слова будиночок синоніми (палац, дім, хата).

6. Відновлення тексту за першими буквами першого слова кожного речення (Тема «Алфавіт»). (Робота в парах)

Прочитайте. Зверніть увагу на перші слова кожного речення. Запишіть речення в такому порядку, як ідуть за алфавітом їхні перші слова.

– Через сотні років людина навчилася використовувати силу пари.

– Корабель – це річкове або морське судно.

– Перший вітрильний корабель плыв за допомогою вітру, що запинав вітрила.

– Мандруючи на кораблях, люди відкривали нові країни.

(К, М, П, Ч)

Знайдіть речення, в якому є споріднені слова. Визначте в них корінь. Доберіть ще декілька слів із цим коренем.

Висновок. Отже, цікавим і корисним видом тексту є деформований, що дає можливість розвивати мовлення учнів, усвідомлювати структуру зв'язного висловлювання, формувати вміння передавати думки в певній послідовності, «бачити» недоліки тощо. Ефективність застосування цих видів тексту залежить від послідовної роботи та продуманої системи вправ.

Перспективність подальшої наукової роботи вбачаємо у висвітленні шляхів пошуків удосконалення вмінь працювати з деформованим текстом як на уроках

розвитку мовлення, так і на мовних уроках у початковій школі.

📖 Список використаних джерел

1. Божко О. П. Формування текстотвірних умінь учнів основної школи в процесі вивчення синтаксису складного речення: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Херсонський держ. ун-т. Херсон, 2017. 283 с.
2. Компаній О. В. Наступність у формуванні текстотвірних умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти: монографія. Херсон: Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2018. 476 с.
3. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка. URL: <http://allrefs.net/c12/3mvrk>.
4. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 класи. Київ: ТД «Освіта-Центр+», 2018. 240 с.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 08.04.2018

Компаній Е. В., Бондар Т. Н., Пащковская А. А. Работа с деформированным текстом на уроках украинского языка в начальных классах в контексте Новой украинской школы.

А *Авторы ставят вопрос работы с деформированным текстом на уроках украинского языка в начальной школе. Детально освещается сущность текста, определены его понятия, рассмотрены основные критерии его деления на основные виды; уточняется понятие «деформированный текст»; выделяется ряд действий, которые являются базовыми в работе с этим текстом (дополнение, обновление, редактирование). К тому же продемонстрировано работу с деформированным текстом по классам. Авторы предлагают в начальной школе применять следующие задания: добавление пропущенного слова, составление связного текста из данных предложений, редактирование, расположение частей текста в определённой последовательности, определение лишних предложений, исправление текста с помощью второстепенных членов предложения, восстановление деформированного текста по данной модели, восстановление текста по первым буквам первого слова каждого предложения и т. д.*

Ключевые слова: текст; виды текста; деформированный текст; работа с деформированным текстом; младшие школьники

EKompanii O. V., Bondar T. M., Pashkovska H. A. Work with the Deformed Text at the Ukrainian language Lessons in Elementary Classes in the Context of New Ukrainian School.

S *Authors pay attention to the question of work with the deformed text at the lessons of the Ukrainian language at primary school.*

The paper describes a multidimensional phenomenon of the text, its notion and criteria of texts classification, gives specification of 'deformed text', proposes set of basic tasks in the work with this type of text (addition, renewal, editing), presents the way to work with the deformed text according to grades of education. For teaching Ukrainian language in primary school, authors propose to use such tasks as: «fill in the skipped word», «combine text from the given sentences», «edit text», «set parts of the text in a certain sequence», «check text for the extra sentences», «correct the text with the secondary parts of sentence», «reconstruct deformed text after the given model», «reconstruct in text after the first letters of the first word of every sentence» etc.

Key words: text; types of text; deformed text; primary school children; work with the deformed text